

Εργαστήριο Σπουδών Φύλου και Ισότητας

Λ. Συγγρού 134, 1^{ος} όροφος, 17671 Αθήνα, τηλ. 210 9210177-8, fax 210 9210178

<http://www.genderpanteion.gr>, e-mail: gender@panteion.gr

Michele A. Pujol

**"Feminism and Anti-Feminism in early economic thought" 1992,
Edward Elgar : Aldershot**

(Conclusion)

**"Φεμινισμός και Αντι-Φεμινισμός στην πρότερη οικονομική
σκέψη"**

(Συμπέρασμα)

**ΔΙΔΑΚΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ
για τα μαθήματα**

«Ιστορία Οικονομικών Θεωριών»

«Οικονομολόγοι και Οικονομική Πολιτική στη Σύγχρονη Ελλάδα»

**ακαδημαϊκό έτος
2004-2005**

**Τμήμα Κοινωνιολογίας
Διδάσκων : Καθ. Μ. Ψαλιδόπουλος**

**Η μετάφραση από τα αγγλικά έγινε από την Ναταλία Σερέτη με χρηματοδότηση του
προγράμματος «Σπουδές Φύλου και Ισότητας στις Πολιτικές και Κοινωνικές
Επιστήμες**

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Σε αυτή τη μελέτη, είχαμε τη δυνατότητα να εντρυφήσουμε στις πατριαρχικές προκαταλήψεις οι οποίες διακατέχουν τη νεοκλασική οικονομική θεωρία και να προσδιορίσουμε την ιδιαίτερη μεταχείριση που έχει αποδοθεί στις γυναίκες από του οικονομολόγους. Το νεοκλασική σχολή στηρίζεται σε μια άποψη η οποία εμποδίζει τη συμμετοχή (ή αποκλείει) των γυναικών από τη σφαίρα του οικονομικού ρασιοναλισμού (της οικονομικής ορθολογικής σκέψης): οι γυναίκες νοούνται σα να μην ανήκουν στη σφαίρα της αγοράς και σα να μην έχουν ως κίνητρο το ίδιο όφελος (ατομικό συμφέρον). Η αντιμετώπιση των γυναικών νοείται μέσα από μια ιδεολογία περί θηλυκότητας η οποία τις αποκλείει από τη (δια)μάχη της αγοράς κάτω από την επίφαση της ανάγκης να τις προστατεύσουν. Οι αρχές της οικονομικής αποδοτικότητας δεν φαίνονται συνεπώς να ταιριάζουν στις γυναίκες. Ωστόσο, καθώς οι γυναίκες παρέχουν αναπαραγωγικές υπηρεσίες ουσιαστικές στη φύση της καπιταλιστικής παραγωγής και των κοινωνικών σχέσεων, και ως (ανεπιθύμητες) συμμετέχουσες σε κάποιες από τις παραγωγικές διαδικασίες, ο αποκλεισμός τους από τον κόσμο του οικονομικού ορθολογισμού δημιουργεί αντιφατικές καταστάσεις.

Η επίλυση αυτών των αντιφάσεων από τους νεότερους νεοκλασικούς οικονομολόγους περιλαμβάνει τη συνεισφορά και την ενσωμάτωση στα οικονομικά κείμενα της κυρίαρχης ιδεολογίας (αστικής πατριαρχικής Βικτοριανής) για τους ρόλους των φύλων. Αυτή η επίλυση ξεκάθαρα υπαγορεύει τον περιορισμό της γυναικείας 'οικονομικής' δραστηριότητας (όπως ορίζεται από τους οικονομολόγους), με την επίφαση της 'προστασίας' των γυναικών και της οικογένειας/σπιτιού απέναντι στη σκληρότητα της αγοράς, και για την προστασία της προσφοράς μιας ποιοτικής αναπαραγωγικής εργασίας από τις γυναίκες. Η ιδεολογία χρησιμοποιείται για να ελέγξει το οικονομικό status των γυναικών και για να διασφαλίσει τη συμμετοχή τους σε μια ειδική οικονομική τάξη όπου οι ίδιες οι συνεισφορές τους δηλώνονται ως μη-οικονομικές αν και αναμφισβήτητα απαραίτητες στη συνολική οικονομία.

Η επανεξέταση του Adam Smith μας επέτρεψε να επιβεβαιώσουμε ότι ο διαχωρισμός ανάμεσα στη δημόσια και την ιδιωτική σφαίρα και η συνακόλουθη αγνόηση κάποιων οικονομικών δραστηριοτήτων, παραγωγικών και αναπαραγωγικών, που πραγματοποιούνται από τις γυναίκες στην ιδιωτική σφαίρα τις καταγράφει μέσα στις ιδεολογικές παραδόσεις που εγκαινιάστηκαν από πολιτικούς φιλοσόφους του 18^{ου} αιώνα. Η οχύρωση (περιχαράκωση) της άορατης παρουσίας των γυναικών από τους κλασικούς οικονομολόγους τέθηκε σε αμφισβήτηση ανεπαρκώς από τους John Stuart Mill και Harriet Taylor. Αυτή η προσπάθεια ήταν ατελής (τρωτή) εξαιτίας της προσκόλλησης του Mill στις φιλελεύθερες Βικτοριανές απόψεις για τις γυναίκες καθώς επίσης και στις προκαταλήψεις του Mill και της Taylor για τις κοινωνικές τάξεις. Παρόλη την ύπαρξη αυτών των περιορισμών, είναι σαφές ότι ο φεμινισμός τους, όπως επίσης κι εκείνος των φεμινιστών συγγραφέων του τέλους του 19^{ου} και των αρχών του 20^{ου} αιώνα, απέτυχε να αποκτήσει έστω και μια αίσθηση νομιμότητας μέσα στο πλαίσιο του ορθόδοξου διαλόγου περί οικονομικών.

Είναι πράγματι αξιοσημείωτο ότι κανείς/καμία από τους/τις φεμινιστές/-στριες συγγραφείς που περιλήφθηκαν στην παρούσα επισκόπηση δεν ανήκουν στη νεοκλασική σχολή. Ανήκουν κυρίως στην κλασική σχολή και στις πρότερες εκφράσεις των σύγχρονων θεσμικών και ριζοσπαστικών οικονομικών πεποιθήσεων. Στο σημείο αυτό κανείς θα πρέπει να θέσει σε αντιπαράθεση τη σχετική δεκτικότητα της μη-νεοκλασικής σχολής απέναντι στις φεμινιστικές απόψεις με τις επίμονα αναχρονιστικές θέσεις και τις αντι-φεμινιστικές αντιδράσεις που χαρακτηρίζουν τη νεοκλασική προσέγγιση, παλιά και νέα.

Η επισκόπηση του διαλόγου για την ίση αμοιβή φέρνει στο φως μια μετάβαση, από πλευράς των ανδρών οικονομολόγων, από ένα αρχικό και καλόπιστο ενδιαφέρον για το θέμα αυτό -το οποίο ενδιαφέρον περιελάμβανε μια ειλικρινή προσπάθεια για ανάπτυξη θεωριών και προτάσεων πολιτικής-, στην (άξια απορίας) απολογητική άσκηση του Edgeworth. Αν και αρχικά οι φεμινιστικές θέσεις -που αποδεικνύονται ως οι πιο ανεπτυγμένες και συνετές προσεγγίσεις- λήφθηκαν σοβαρά υπόψη, είτε αγνοήθηκαν είτε χλευάστηκαν από τον Edgeworth. Είναι αξιοσημείωτο ότι ο διάλογος φαίνεται να διακόπηκε από τη στιγμή που ο

Edgeworth δήλωσε τη θέση του ότι τα δικαιώματα των ανδρών στο οικογενειακό ημερομίσθιο και στην απασχόληση παραγκωνίζει (υπερκερά) το δικαίωμα των γυναικών στην ισότητα. Είναι σαφές ότι χρησιμοποίησε την ισχύ του ως εκδότης του *Economic Journal* και ως ο αναγνωρισμένος 'ειδικός' σε οικονομικά θέματα για να κλείσει το διάλογο.

Τα κείμενα των Marshall και Pigou αποκαλύπτουν ότι η μεταχείριση των οικονομολόγων απέναντι στις γυναίκες προκύπτει από την πεποίθησή τους ότι οι γυναίκες δεν ανήκουν σε αυτό που οι ίδιοι ονομάζουν οικονομική σφαίρα. Οι γυναίκες προορίζονται ή ανήκουν στο σπίτι, χωρίς να υπάρχει μια απόδειξη του αν αυτό μεγεθύνει την οικονομική ή κοινωνική πρόνοια. Και οι δύο συγγραφείς σθεναρά υποστηρίζουν ότι οι γυναίκες 'συμβάλλουν περισσότερο' ως μη αμειβόμενες παραγωγοί και ως υπεύθυνες για την ανατροφή του 'κοινωνικού κεφαλαίου'. Όχι μόνο δεν έχουν οι γυναίκες καμία ελευθερία επιλογής, αλλά ακριβώς επειδή δεν έχουν καμία επιλογή, η παροχή οικονομικών ανταμοιβών και κινήτρων για τη 'συνεισφορά' τους αντιμετωπίζεται ως εντελώς μη αναγκαία από τους οικονομολόγους.

Συνεπώς ένα και μοναδικό θέμα επικρατεί στην ιστορία της κυρίαρχης/ανδρικής τάσης στην οικονομική σκέψη: οι γυναίκες ανήκουν στην ιδιωτική σφαίρα και θα πρέπει, όσο είναι δυνατό, να μείνουν έξω από τη σφαίρα της αγοράς – η παρουσία τους εκεί να επιτρέπεται μόνο στο βαθμό που δε θέτει σε κίνδυνο τις αναπαραγωγικές τους ικανότητες και δεν απειλεί το ρόλο ανατροφής που τους αρμόζει. Ο λόγος αυτής της προσέγγισης, αντίθετα από τα φαινόμενα, δεν έχει να κάνει με τις πραγματικές παραγωγικές ικανότητες των γυναικών ή με την ικανότητα να συμπεριφέρονται σαν ορθολογικά οικονομικά όντα. Αντίθετα, εκπορεύεται από τις πατριαρχικές πεποιθήσεις των ανδρών οικονομολόγων και πολιτικών θεωρητικών, που αντανακλούν την οικονομική πραγματικότητα των προορισμένων ρόλων των φύλων στο πλαίσιο μιας πατριαρχικής καπιταλιστικής κοινωνίας, που με τη σειρά της τους οδήγησε να σχηματίσουν και να κατοχυρώσουν το διαχωρισμό της εργασίας με βάση το φύλο στη θεώρησή τους. Από τον Smith ως τον Pigou, ζητείται από τις γυναίκες να μείνουν στο σπίτι για να αναθρέψουν 'ικανούς εργάτες και καλούς πολίτες' (Marshall, 1930: 721) και να παρέχουν εκεί ένα ευχάριστο ηθικό περιβάλλον απαραίτητο στην εποικοδομητική ανάπτυξη αυτού που οι οικονομολόγοι ορίζουν ως 'ανθρώπινο' μέρος του κεφαλαίου.

Καθώς οι γυναίκες δεν ενθαρρύνονται να συμμετέχουν στην καπιταλιστική παραγωγή, και καθώς εκλαμβάνονται ως εξαρτώμενα μέλη, δεν αντιμετωπίζονται σα να διεκδικούν την κατάλληλη αμοιβή. Οι φεμινιστικές απαιτήσεις για ίση αμοιβή και ίση μεταχείριση στη σφαίρα της αγοράς έχουν απορριφθεί. Με τη σειρά της, η ιδεολογία που υπαγορεύει την απόρριψη των φεμινιστικών διεκδικήσεων εξυπηρετεί στην ενδυνάμωση της κατεστημένης κατάστασης (status quo): σαν οικονομικά εξαρτημένες, οι γυναίκες δεν αποζητούν εναλλακτικές πηγές εισοδήματος ή οικονομικό κίνητρο για να παρέχουν τις αναπαραγωγικές υπηρεσίες τους στο σπίτι. Στο μεταξύ, οι μισθοί της πείνας και η απουσία των ευκαιριών απασχόλησης παρέχουν δυνατή αποτροπή για απασχόληση. Χωρίς να υπάρχει βιώσιμη εναλλακτική στον οικογενειακό βίο και στην εξάρτηση, η εξάρτηση μπορεί να διατηρηθεί περαιτέρω από την έλλειψη αναγνώρισης και την απουσία αμοιβής της οικιακής παραγωγής και αναπαραγωγής. Η λεπτή (ανεπαίσθητη) αλληλεπίδραση μεταξύ ιδεολογίας και πραγματικότητας για τη θέση των γυναικών στον πατριαρχικό καπιταλισμό παρέχει μια σταθερή ισορροπία της γυναικείας καταπίεσης και εκμετάλλευσης.

Οι γυναίκες είναι συνεπώς τελείως αποκλεισμένες από τη σφαίρα του οικονομικού ρασιοναλισμού,ⁱ όχι στη βάση της φυσικής και πνευματικής τους κατασκευής, αλλά επειδή είναι κοινωνικά και ιδεολογικά προσδιορισμένες έξω από αυτή τη σφαίρα. Ταυτόχρονα, η ιδιωτική σφαίρα προσδιορίζεται ως μη-οικονομική. Συνοπτικά, δεν είναι ότι οι γυναίκες δεν είναι οικονομικά όντα. Είναι ότι δεν τους επιτρέπεται να είναι. Η πρόσβασή τους στο ατομικό συμφέρον, στην οικονομική μεγιστοποίηση, στην ελεύθερη επιλογή θα απειλούσε το σύνολο της οικονομικής και κοινωνικής δομής, όπως αυτή έχει οικειοποιηθεί από τους Edgeworth, Marshall και Pigou. Αυτό εξηγεί την απερίφραστη και σθεναρή αντίθεση των οικονομολόγων στην προσπάθεια των γυναικών να πετύχουν αναγνώριση του οικονομικού τους status.ⁱⁱ

Δυστυχώς για τη νεοκλασική διεκδίκηση της επιστημονικότητας, η ιδεολογική τους τοποθέτηση βρίσκεται στην πορεία μιας με συνοχή παγκόσμιας εφαρμογής των 'νόμων' που οι ίδιοι σχημάτισαν.

Στα 'νέα οικονομικά του σπιτιού' έχουν γίνει προσπάθειες να εξαλειφθεί αυτό το πρόβλημα. Η οικονομική θέση των γυναικών αναλύεται στο πλαίσιο της εμπλοκής τους τόσο στην οικιακή εργασία όσο και στην απασχόληση στην αγορά εργασίας. Έχει επιβεβαιωθεί ότι η οικονομική αποδοτικότητα και η αμοιβαία μεγιστοποίηση της χρησιμότητας στο νοικοκυριό απαιτούν τη συνεχή 'εξειδίκευση' των γυναικών στο ρόλο της νοικοκυράς (του νοικοκυριού). Η ατομική τους χρησιμότητα και οι προτιμήσεις τους είναι υποδεέστερες των συλλογικών αναγκών και αποφάσεων. Από την άλλη πλευρά, η μοντέρνα (σύγχρονη) θεωρία του 'ανθρώπινου κεφαλαίου' εκλογικεύει τη θέση των γυναικών στην αγορά εργασίας στη βάση της 'δέσμιας' θέσης τους στο νοικοκυριό. Αυτές οι προσεγγίσεις απαιτούν ενδελεχή εξέταση και πάλι αναφορικά με το πώς προσλαμβάνουν την πρόσβαση των γυναικών στην ατομική, ορθολογική λήψη αποφάσεων. Όπως στα κείμενα των Marshall, Pigou και Edgeworth, οι μεθοδολογικές αδυναμίες και οι σεξιστικές υποθέσεις που κυριαρχούν στη μεταγενέστερη νεοκλασική θεωρία δεν είναι τυχαίες ούτε χωρίς πρόθεση (σκοπιμότητα, ή αθέλητες), αλλά θέτουν σε εξέταση την ιδεολογία.

Σε αυτή τη μελέτη παρατηρήσαμε την εξέλιξη του προσδιορισμού του ρόλου των γυναικών στην ιστορία της κυρίαρχης οικονομικής σκέψης σε συνάρτηση με την ανάπτυξη μιας φεμινιστικής κριτικής της θέσης των γυναικών στην κοινωνία. Στους κλασικούς χρόνους, πριν την επικράτηση μιας σταθερής και αναλυτικής διερεύνησης από τους/τις φεμινιστές/-στριες για την οικονομική θέση των γυναικών, ήταν αρκετό να απευθύνεται κανείς σε μια εξιδανικευμένη οπτική των γυναικών και του σπιτιού, μιας οπτικής στην οποία ακόμα και ο Mill προσκολλήθηκε (ενέδωσε) παρόλο το φεμινισμό του. Από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο αυτή η οπτική έπαψε να είναι επαρκής και οι νεότεροι νεοκλασικοί οικονομολόγοι έπρεπε να καταφύγουν σε μια σθεναρή έκφραση της πατριαρχικής ιδεολογίας. Ωστόσο, εφόσον αυτή η θέση δεν μπορούσε να σταθεί στο πλαίσιο της λογικής και της μεθοδολογίας της σχολής, απαιτούνταν μπερδεμένες ασκήσεις σκοπιμότητας κατά την ανάπτυξη της σκέψης και το σχηματισμό μοντέλων (προτύπων).

Το θέμα της 'οικονομίας των γυναικών'ⁱⁱⁱ έμεινε αδρανές μέχρι που αναζωπυρώθηκε από το δεύτερο γυναικείο κίνημα, με τα ανανεωμένα τους αιτήματα για ίση αμοιβή, παράλληλα με απαιτήσεις για 'μισθούς για την οικιακή εργασία' και αναλύσεις για τη διάρθρωση της οικιακής εργασίας στην καπιταλιστική παραγωγή, ανάμεσα σε άλλα ζητήματα που έθεταν σε αμφισβήτηση το status quo. Η αντίδραση των κυρίαρχων οικονομικών πήρε το σχήμα των 'νέων οικονομικών του σπιτιού' και την εκδοχή της θεωρίας περί ανθρώπινου κεφαλαίου του Becker. Στην τελευταία, η θεωρία των μισθών περί περιθωριακής παραγωγικότητας επανέρχεται, και το επίπεδο της γυναικείας αμοιβής και το περιορισμένο φάσμα των επαγγελματών τους εκλογικεύονται. Στην πρώτη, τα νεοκλασικά οικονομικά 'μετακομίζουν' στο σπίτι για να 'επιδείξουν' την οικονομική αποδοτικότητα του παραδοσιακού διαχωρισμού της εργασίας κατά φύλο.^{iv} Η φεμινιστική ανάλυση της κατασκευής αυτών των νέων θεωρητικών προσεγγίσεων και των επιπτώσεών τους προς το παρόν αναπτύσσεται,^v αλλά είναι πέρα από το πεδίο της παρούσας μελέτης.

Δεν είναι σαφές αν η νέα εισβολή των νεοκλασικών οικονομολόγων σε μια προηγουμένως μη-οικονομική σφαίρα (η οποία παρεμπιπτόντως εξακολουθεί να μην απολαμβάνει πλήρως οικονομικό status παρόλη τη νέα προσοχή που εισπράττει) επιτρέπει την είσοδο των γυναικών στον κόσμο του ορθολογισμού. Ο παραδοσιακός αποκλεισμός των γυναικών από αυτή τη σφαίρα, σύμφωνα με τις απόψεις του κλάδου των οικονομολόγων, μαζί με την άρνηση της ατομικότητάς τους και της υπαγωγής του συμφέροντός τους μέσα στο ευρύτερο κοινωνικό-οικονομικό πλαίσιο της οικογένειας ή της εθνικής οικονομίας, θέτει ενδιαφέροντα ερωτήματα. Από τη στιγμή που δεν έχει δοθεί συγκεκριμένη αιτιολόγηση από τους οικονομολόγους, κάποιος μπορεί μονάχα να καταλήξει στο ότι ο ορθολογισμός έρχεται με τη δουλειά, δηλαδή, από την άμεση επαφή με τον κόσμο του χρήματος και του

κεφαλαίου, έναν κόσμο από τον οποίο οι γυναίκες ήταν παραδοσιακά αποκλεισμένες. Αλλά με δεδομένες τις συνθήκες της αναπαραγωγής του καπιταλιστικού συστήματος, κάποιος πρέπει να ρωτήσει: μήπως ο ορθολογισμός στη σφαίρα της αγοράς βασίζεται ή εξαρτάται στο μη-ορθολογισμό της ιδιωτικής σφαίρας;^{vi} Μπορεί το ατομικό συμφέρον να επιδιωχθεί στην αγορά μόνο υπό την προϋπόθεση να επικρατεί στο σπίτι η καλοσύνη; Και αν η καλοσύνη/ο αλτρουισμός είναι 'φυσικά', αν η μητρότητα είναι ό,τι 'οι γυναίκες κάνουν καλύτερα', γιατί το ατομικό συμφέρον (και το αόρατο χέρι) να μη λειτουργεί για αυτές; Για ποιο λόγο να υπάρχει η ανάγκη για οικονομικό και ιδεολογικό καταναγκασμό; Αυτές οι απορίες εκθέτουν τις ανδρικές προκαταλήψεις στην κατασκευή της έννοιας του οικονομικού ορθολογισμού, και την ανάγκη, στον πατριαρχικό καπιταλισμό, μιας τέτοιας ιδεολογικής κατασκευής για να αποκομίζεται μια συγκεκριμένη συμπεριφορά από τις γυναίκες. Συνειδητοποιούμε συνεπώς ότι τόσο η ορθολογικοποίηση της σφαίρας της αγοράς και η μη-ορθολογικότητα της ιδιωτικής σφαίρας δεν είναι παρά ιδεολογικές κατασκευές θεμελιωμένες στην ανδρική (αρσενική) επιστημολογία και στα πατριαρχικά καπιταλιστικά συμφέροντα (Hartsock, 1985).

Ένα είναι βέβαιο από αυτή την επιστημολογική διερεύνηση. Στα μάτια του οικονομολόγου, οι συνθήκες αναπαραγωγής του καπιταλιστικού συστήματος δε θα απέδιδαν αν ήταν αφημένες στο ελεύθερο παιχνίδι των ατομικών συμφερόντων των γυναικών (που ταυτίζεται με τη 'μη-ορθολογικότητα' κατά τους οικονομολόγους). Αυτή η βεβαιότητα ενισχύεται καθώς κανείς μελετά πέρα από τα φαινόμενα, κουκουλωμένα από τη μυστηριώδη μαγεία του χρήματος στον καπιταλισμό και τους μύθους των αυταπατώντων οικονομολόγων, στην απάντηση του ερωτήματος του ποιος πραγματικά εξαρτάται από ποιον στην πατριαρχική καπιταλιστική οργάνωση της παραγωγής και αναπαραγωγής.^{vii}

Αυτή η μελέτη ακόμα καταδεικνύει την ανάγκη για μια φεμινιστική επιστημολογία στις κοινωνικές επιστήμες, για συνεχείς φεμινιστικές κριτικές της ανδροκρατούμενης οικονομικής θεωρίας και για την εδραίωση μια φεμινιστική οικονομική επιστήμη. Δείχνει ότι η διαδικασία για την εδραίωσή τους εμπεριέχει την καταγραφή και την αναγνώριση της ιστορίας των φεμινιστικών προκλήσεων στην πατριαρχική οικονομική θεωρία. Επιτάσσει στην ανάγκη να απορριφθούν περιοριστικές ιδεολογικές έννοιες όπως ο 'οικονομικός ορθολογισμός' από τη θεωρία και να στηριχτεί η θεωρία στην υλική πραγματικότητα του βίου των γυναικών. Και, πέραν τούτου, απαιτείται η φεμινιστική οικονομική επιστήμη να είναι εγγενώς συνδεδεμένη με την πραγματικότητα της απελευθέρωσης των γυναικών από τον υλικό και ιδεολογικό ζουρλομανδύα και τη ζώνη αγνότητας που μας κράτησαν φυλακισμένες στη σφαίρα της 'καλοσύνης'.

ⁱ Ως οικονομικός ρασιοναλισμός μπορεί να οριστεί η επιδίωξη (το κυνήγι) του ατομικού συμφέροντος. Βλ. Folbre και Hartmann (1988: 4-11).

ⁱⁱ Ο Mill προσφέρει τη μοναδική εξαίρεση σε αυτή την ιδεολογική τοποθέτηση του κλάδου όταν προτείνει ότι οι γυναίκες θα έπρεπε να μπορούν να επιλέξουν, ωστόσο μόνο μια φορά στη ζωή τους, ανάμεσα στην απασχόληση και το γάμο.

ⁱⁱⁱ 'Οικονομία/οικονομικά των γυναικών': βλ. Vandellac (1986).

^{iv} Τα 'νέα οικονομικά του σπιτιού' παραπέμπουν σε μια πλήρη στροφή 180 μοιρών της οικονομικής θεώρησης που μέχρι τότε είχε κρατήσει τις αποστάσεις της από το τι συμβαίνει μέσα στο νοικοκυριό. Όπως επισημαίνουν οι Folbre και Hartmann (1988: 5-6), ο διαχωρισμός του Smith μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού χώρου επέτρεπε και διευκόλυνε τους οικονομολόγους να αποβάλλουν οτιδήποτε συνέβαινε μέσα στο σπίτι ως μη-οικονομικά, ως συναφές με το πεδίο των χρηστών ηθών και της καλοσύνης. Οι οπαδοί του Becker τώρα υποστηρίζουν ότι αυτός ο τομέας αποτελεί μέρος της περιοχής των οικονομικών. Ο αλτρουισμός (η καλοσύνη κατά Smith) από μόνη της γίνεται το αντικείμενο της οικονομικής θεωρητικής. Η λειτουργία της αμοιβαίας χρησιμότητας είναι η εκλεπτυσμένη και εξελιγμένη μορφοποίηση της έννοιας του James Mill ότι οι γυναίκες δέχονται προστασία μέσα

στην οικογένεια σε αντάλλαγμα της καλοσύνης τους. Παρόλα αυτά δεν έχουν αλλάξει πολλά: τώρα όπως και πριν οι σχέσεις κυριαρχίας μεταξύ των φύλων παραγνωρίζονται (αγνοούνται).

^v Βλ. Cohen (1982), Folbre (1988), Folbre και Hartmann (1988), MacDonald (1984), Sawhill (1980) και White (1984).

^{vi} Ή μήπως ο θεωρητικός ορθολογισμός των ίδιων των οικονομολόγων που εξαντλείται όταν συζητούν την κατάσταση των γυναικών, όταν επιβάλλουν σε αυτές 'επιλογές' που είναι αντίθετες στην ατομική και κοινωνική μεγιστοποίηση της οικονομικής πρόνοιας, όταν η φημισμένη λογική τους οδηγεί σε απλή ακροβατική σοφιστεία, όταν η ιδεολογικά εμπνευσμένες πολιτικές τους συνταγές αντιφάσκουν με τις θεωρητικές τους βάσεις;

^{vii} Βλ. για παράδειγμα Leghorn και Parker (1981), Ferguson και Folbre (1981), Vandelac (1986) και Vandelac κ.ά. (1985).